

ÁLLATOK A HADAK ÚTJÁN

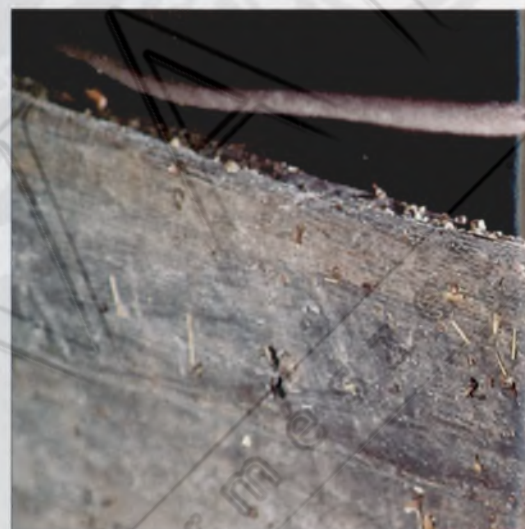
Hadak, háborúk, határok... egy alapvetően más nézőpontból

A patkány szemével

Verdun pokla, Gallipoli és a Dardanellák szomjazó partjai, Sztálingrád, a Tarawa-atoll, Auschwitz, Iwo Jima, a Don-kanyar, Guadalcanal, a Monte Cassino hegyi csata: elmúlt századunk néhány véres epizódja, ahol emberek milliói szenvedtek, sebesültek és haltak meg. De vajon csak fajunk képviselői voltak jelen ezeken a helyszíneken? Aligha. A résztvevő túlélők beszámolóit kísértetiesen megegyeznek, kitérve bizonyos élőlények kétes értékű társaságára, ami tovább növelte a szenvedést, illetve csökkentette a túlélés esélyét.

A patkányok az álló háborúk, a városi és lövészárk-harc istencsapását jelentik. A temetetlen halottak ezrei elképesztő közegészségügyi állapotokat teremtenek, a patkányok és a legyek számára azonban terített asztal: „...A mocsár tele volt hullakkal és haldoklókkal, na és

A háborút az ember vívja, a megszerzett területeket azonban a patkányok hódítják meg

zöld döglégyekkel. A háborúnak mindig két nyertese van: a legyek és a patkányok...”

(Sven Hassel: Pokoljárás)

Bizonyos esetekben viszont éppen ezek a gyűlölt állatok segíthették az életben maradáshoz, hogy félelmükben megtámadva a katonákat, elvonták figyelmüket a kétségbeesztő körülményekről:

„...Tíztonnás bomba találta el az altemplomot; dőlt ránk a gerenda meg a fal. Foglyul estünk a kolostorfalba beépített oltár mögött... Patkányszőnyeg futott végig a kövön. Dühöden közéjük vágtam a sisakomat... Szünet nélkül folyt a bombázás... A bazilikában hordaszám rohagáltak a patkányok. Több százan voltak, és eszüket vesztették a félelemtől. Visítva fölkapaszkodtak a lábunkon... Gyalogsági ásókkal estünk nekik... Hálásnak kellett volna lennünk a patkányoknak, mert megóvtak bennünket az örülettől...”

(Sven Hassel: Monte Cassino)

Vérszívók a vérszivatarban

A patkányok és a legyek számát a harcok csendesülésekor a halottak eltemetésével mérsékelni lehet. Az élő emberen, illetve emberekből táplálkozó élősködőkkel már nehezebb a helyzet. A tisztálkodni nem tudó, éhez, legyengült, szűk helyre zsúfolt katonák és fogolytábor-lakók a tetveket említik, mint az egyik fő nyomorfokozó tényezőt:

„...Nagyon sokan voltunk, olyan hosszú barakkok [Komáromban]...nem is egy, több barakkok. Ott ültünk...a tetűk meg másztak, Isten bizony, mentek a szőlőm. Hát hogy két hónapig valaki ne mosakodjon, ne tisztálkodjon, gondolhatja. Anyi volt a tetű, mint a hangya...”

(Porajmos – Roma holocaust-túlélők emlékeznek; szerk: Bemáth Gábor)

A tetvek a vérszívás jelentette fizikai kellemetlenség és az esetleges vérvérzés okozása mellett sokkal súlyosabb módon is beavatkozhatnak az ember életébe. Köztigazdaként ugyanis a kiütéses tifusz kórokozójával fertőzhetnek meg minket. A tetvek nem a vérszívással, hanem az ürülékükkel köz-

A tifusznak több fajtája is van, mindegyiket paraziták terjesztik. A kiütéses tifusz mellett a háborúk vámszedője még a patkánybolhák-tifusz is, melyet a rágcsálók fertőzött bolháinak ürüléke terjeszt. De létezik még a kullancsláz is nevezett tifusz, valamint a trópusi tifusz; az előbbi több kullancsfaj, utóbbit rágcsálók fertőzött atkáinak lárvái közvetítik az emberre.

A tetvek, bolhák és atkák ellen a harcok szünetében megfelelő tábori és laktanyai higiéniai védekezni lehet, a szúnyogok elől azonban nincs menekvés. Az őségekben rejtőzködő vagy felderítőakcióban részt vevő katonák nem hessegetheti feltűnő mozdulatokkal a vérszívókat. Az archáló zavar a látásban, különösen éjszaka, amikor ezek a rovarok aktívak, a rovarriasztó szerek szagát pedig megérezheti az ellenség vagy az őrkutyák. Ráadásul a szúnyogok nem elsősorban az arcot, hanem inkább a bokát, a csuklót és a nyakat támadják, és képesek a ruhán keresztül is csípni.

A szúnyogok a többi vérszívóhoz hasonlóan nem elsősorban a csípésük okozta fizikai gyötrellemmel kellemetlenkednek, hanem az általuk terjesztett kórokozók kiváltotta megbetegedésekkel. Ezek közül leggyakoribb a váltóláz is hívott malária, mely nemcsak legyengíti az embert, de gyakran vezet halálos kimenetelű máj- és veseelégtelenséghez, kómához, majd halálhoz. A betegség ellen még ma sincs védőoltás, csak rendszeresen szedendő gyógyszer, melyek hatóanyagával szemben egyre több kórokozótörzs válik ellenállóvá (rezisztenssé).

inknek maga a Kánaán. Vannak persze olyan, értelmetlenebb állati résztvevői is konfliktusainknak, akik anélkül használják ki a háborúkat, hogy azzal nekünk, embereknek kellemetlenséget okoznának. A kövirigó (*Monticola saxatilis*) napjainkra egyik legtrikább madarunkká vált, és szinte teljesen eltűnt a Budai-hegységből. A II. világháború után azonban itteni állománya néhány évre megerősödött, mert a főváros ostroma során képződő romos épületek szinte korlátlan fészkelőhelyet jelentettek számára. Az európai hiúz (*Lynx lynx*) lengyelországi állománya a bialowiezi őserdőben az I. világháború

A romos épületek eltűnével a kövirigó is visszavonult a Budai-hegységből

Az első világháború alatt békeben élhettek Lengyelországban a hiúzok

A háborúk fajunk nyúlfarknyi történelmének legsötétebb epizódjai, melyek a szomorúságot és halált hadak formájában hozzák el otthonainkba. A véres harcok kétes eredményeként megszülető határok pedig folyamatos frontvonalként csúfítják el a világ térképét. A történelemírás a kutatók minden törekvése ellenére szubjektív,

kiragadó, s ebből következően hiányos. Az erősebb nemzetek mellett a kisebbek csak másodhegedűsök, a férfiak mögött a nők szerepéről alig esik szó. S vajon ismerjük-e azon élőlénytársainknak a miénkkel párhuzamosan folyó történelmét, akikkel a Földön osztozunk? Tudjuk-e, hogy hadaink, háborúink és határaink milyen hatással vannak az életükre?

zöld döglégyekkel. A háborúnak mindig két nyertese van: a legyek és a patkányok...”

(Sven Hassel: Pokoljárás)

Bizonyos esetekben viszont éppen ezek a gyűlölt állatok segíthették az életben maradáshoz, hogy félelmükben megtámadva a katonákat, elvonták figyelmüket a kétségbeesztő körülményekről:

vetítik a halálos kórt, mely aztán szó szerint rendet vág a foglyok és a katonák között:

„...Ott ütött ki a fej- és hastífusz [Dachauban]...Abban haltak meg rengetegen. A hastífusz egy jó hét alatt kisöpörte a népet a lágerből. Három nap alatt megölt majdnem mindenkit...”

(Porajmos – Roma holocaust-túlélők emlékeznek; szerk: Bemáth Gábor)

Élet a romok között

A háborúknak – legalábbis közgazdasági és politikai értelemben – mindig van győztese és vesztese. A lövészárkokban sínylődő és rettegő katonák, a szétbombázott városokban éhező lakosság természetesen egyértelműen vesztesnek érzi magát. Ami azonban nekünk, embereknek siralomvölgy, az az élősködő-

alatt gyarapodott, mert a harcoló embereknek kisebb gondja is nagyobb volt annál, semhogy folytassák évtizedek óta tartó vadászátát. A legtöbb állat képes megszokni a csatazajt, és tovább folytatni életét még az arcvonalanban is:

„...Az ezred már megint egy mocsár közepén találta magát, ezúttal Tomarka mellett...A bőséges – szünyogok biztosította – táplálék következtében a kőmyék tele volt fecskékkel és békákkal. És ha valahol békák akadnak, onnan természetesen a gólyák sem hiányozhatnak. Egy napon a közeli fa tetején fészkelő pár leszállt a géppuskaállás közelében, hogy személyre vegye a mérgeesen kelepelő jószágot. Nem bántottuk őket, így néhány nap alatt egészen hozzászoktak a látványhoz...Egy idő után aztán már nemcsak a géppuskaropogást, hanem az ágyúövedékek robbanását is természetesnek vették. Csodálatos volt az a bölcs tolerancia, amivel az életüket feldúló emberekkel szemben viselkedtek. A háború zajait, a jelenlétünket elfogadták mindennapjaik részeként...”

(Sven Hassel: Pokoljárás)

Pacsirták a hadak útján

A háborúnak, mint minden emberi tevékenységnek, megvan a maga ritmusa. A csaták szüneteiben, melyek akár évekig is tarthatnak, a hódítók újra működőképessé teszik, saját elvárásaik és igényeik szerint átfőmálják a meghódított területek mindennapjait.

A Római Birodalom ma is látható emlékeiként egész Európát átszelik azok a kövezett utak, melyek segítségével a császárok vagy a szenátus évszázadokon keresztül igazgatni tudta a birodalmat. Ezek az utak nemcsak a légiók haladhattak gyorsan, de a civilizáció is eljuthatott a kontinens belső erdővel-fával borított területeire. A *gladiusok* (a rómaiak rövid kardja) árnyékában a gyarapodó lakosság mind nagyobb területen irtotta ki az erdőt, törte fel és művelte meg a

földeket. Eközben észrevétlenül kezdte átalakítani a táj arculatát: az erdő mellett egyre nagyobb teret nyert a rét és a legelő.

Egy német kutató szerint a római hódítások, elsősorban az úthálózat kiépítése tette lehetővé, hogy észak-afrikai származási helyéről a búbos pacsirta (*Galerida cristata*) fokozatosan benyomulhasson Európába. Ez a madárfaj alapvetően a felsivatagos, gyér növényzetű régiók lakója. A rómaiak, majd később a Napóleon által épített úthálózat ilyen rontott élőhelyek folyosóját hozta létre, melyen keresztül lépcsőről-lépcsőre haladva a faj mára eljutott Észak-Európáig. A Nyugat-Palearktikumban annyira megtanulta kihasználni az ember közelségét, hogy nálunk nem is vonul, sőt, még a költési időszakban sem távolodik el tőlünk. A Hortobágy pusztáin szinte kizárólag a tanyák, jóságállások közelében fészkel, és megtelepedett még a panelházak lapos tetőin is.

A hadak útján a római légiókat követve tehát más, kevésbé látványos „seregek” is érkeztek. Amíg azonban a római katonák a múlt homályába veszttek, a velük érkezett élőlények máig velünk vannak, és gyakran megtanultak kihasználni bennünket.

Politika és természetvédelem

A háborúk leghosszabb ideig fennmaradó emlékei az országhatárok, melyek furcsa, a valóságban nem létező képződmények. Az emberen kívül ugyanis más élőlény nem vesz róluk tudomást. Sok tekintetben azonban a legtöbb állat számára az államhatárok hasonlóan védett körülményeket teremtenek, mint a nemzeti parkok. Mindkét területtípus közös tulajdonsága, hogy népsűrűségük, iparosodottságuk alacsony, a környezet többé-kevésbé érintetlen, alig zavart. Különösen igaz ez a diktatórikus államok határai ese-

tében, ahol a hatalom nem nézi jó szemmel, ha a lakosság össze-vissza mászkál (erről a múltban mi is nagy tapasztalatokra tehetünk szert).

Az amúgy is néptelen, a gazdasági vérkeringésbe alig bevont határvidékek szinte kínálják magukat a nemzeti-park-alapításra. Magyarországon az Aggteleki, a Körös-Maros, a Duna-Ipoly, a Duna-Dráva, a Fertő-Hanság és az Őrség Nemzeti Park; Kenyában a Mount Elgon, a Masai-Mara, az Amboseli és a Tsavo Nemzeti Park fekszik országhatáron vagy érintkezik azzal, illetve folytatódik a szomszédos ország védett területeivel, és még folytathatnánk a sort.

Ha a határ ráadásul szélsőséges klímájú területen (sivatagok, őserdők, magas hegyek, sarkvidék) és ráadásul háborús övezetben fe-

Szenegáli zászló a Djoudj Nemzeti Park határ-állomásán

A farkas a szlovák határ felől kezdte el visszahódítani hazánk közephegyseit

A gepárd sivatagi populációjának élőhelye a libiai határvidéken

szik, különösen védett élőhelyet jelent az ott élő állatok számára. Erről magam is meggyőződhettem a nyugat-afrikai Szenegál Djoudj Nemzeti Parkjában, mely az északi (mauritániai) határon terül el, illetve Egyiptom nyugati sivatagában, mely Líbia közelsége miatt néhány évvel ezelőttig a turisták elől zárt területnek számított.

Négy lábú határvadászok

Magyarország természetföldrajzilag különleges, a környező régióktól eltérő területen, a Kárpát-medencében fekszik. Ezért a déli kivételével összes határunk egyben a sík és hegyvidékek átmeneti, érintkezési zónájában fekszik. Ezért faunánk és flóránk számára különös fontossággal bírnak, mert itt jelenhetnek meg új fajok, illetve települhetnek vissza a nálunk kipusztultak. Az uráli bagoly (*Strix uralensis*) vagy a gatyáskuvik (*Aegolius funereus*) a Kárpátok és az Alpok felől települt be hozzánk, és folyamatosan számítani lehet más madárfajok megjelenésére is.

Még jelentősebb esemény, két régen látott és várt faj visszatelepülésének lehettek tanúi északi határaink az elmúlt évtizedekben. Európa legnagyobb macskaféle ragadozója, a hiúz (*Lynx lynx*), és második legnagyobb szörmés ragadozója, a farkas (*Canis lupus*) tért haza, miután eredeti populációjuk a vadászat és az élőhelyrombolás következtében a múlt század elejére–közepére kipusztult. E két faj azért tudott ismét megjelenni nálunk, mert a hiúz szlovák, illetve a farkas szlovák és szerb–horvát állományának kőborlói a politikai, illetve természetvédelmi szempontból védett határainkon kellően nyugodt és védett élőhelyet találtak.

A két faj európai megmaradásában ez az esemény nagy jelentőséggel bír. Ezt ismeri el az Európai Közösség *Life Nature* programja, mely a „Nagyragadozó emlősök hosszú távú védelmének megalapozása Magyarországon” címmel pénzügyileg is támogatja kutatásukat, védelmük jogi hátterének kialakítását, valamint a velük kapcsolatos nevelést és tudatformálást. A program felelőse a Szent István Egyetem Vadbiológiai és Vadgazdálkodási Tanszéke.

Hadaink, háborúink és határaink nemcsak a mi életünket határozták és határozzák meg évezredek óta, de élőlénytársainkét is. Míg azonban számunkra ez a három fogalom a halál és szenvedés képét eleveníti fel, az állatok nem feltétlenül ugyanígy érznek. Elnéző türelemmel viselik el zajongásunkat – s talán még élvezik is annak előnyét, hogy ilyenkor egymást, és nem őket irtjuk.

Orbán Zoltán
zoopedagógus

Jászberényi Állat- és Növénykert